

crkva u svijetu

POGLEDI

TIPOLOGIJA TEMPERAMENATA

Živan Bezić

U stručnoj se literaturi nauka u ljudskim tipovima obično naziva karakterologijom. To nije ispravno, jer karakterologija nije i ne može biti isto što i tipologija. Oni koji riječi karakter daju etimološki smisao, tj. smatraju karakterom sve ono što je osebujno, posebno i vlastito nekoj stvari ili biću, ako malo bolje promisle, moraju doći do zaključka da se karakteristike kao takve ne mogu uvrštavati u zajedničke grupe ili tipove. Čim postanu tipične, prestaju biti karakteristične. Karakter je ono što ljude razlikuje, a tip je ono što ljude upriličuje, tj. povezuje njihove zajedničke crte. Karakter ukazuje na razlike, a tip na sličnosti.¹

Budući da mi želimo upoznati tipologiju ljudi, moramo se okrenuti onome što ih čini sličnima, a to su, među ostalim faktorima, njihovi temperamenti. Stoga se najprije moramo zapitati što je to temperament?²

¹ Ako se karakterologija ipak hoće upotrebljavati u psihološkom značenju, onda se može primijeniti samo na ponašanje pojedinih karaktera, ne tipova. Bolje je karakterologiju uzeti u pedagoško-etičkom smislu, kao dio teorije ličnosti koja proučava bit, razvoj i odgoj značaja (v. Ž. Bezić, *Što je značaj?* Marulić, br. 1, 1980).

² W. H. Sheldon, *Varieties of temperament*. Harper, New York, 1942. — Ph. Lersch, *Aufbau der Person*. VI. izd., München, 1954. — H. Rohrer, *Kleine Charakterkunde*. VI. izd., Wien—Innsbruck, 1955. — R. B. Cattell, *La personnalité*. 2 sv. PUF, Paris, 1956. — S. Diamond, *Personality and temperament*. Harper, New York, 1957. — B. Maistriaux, *L'intelligence et le caractère*. Ed. PUF, Paris, 1959. — O. Tumlirz, *Jugend— und Charakterkunde*. VII. izd., Bad Heilbrunn, 1962. — K. G. Jung, *Psihološki tipovi*. Kozmos, Beograd, 1963. — J. Nuttin, *La structure de la personnalité*. PUF, Paris, 1967. — H. J. Eysenck, *The structure of human personality*. II. izd., Methuen, London, 1970. — N. Rot, *Psihologija ličnosti*. X. izd., Beograd, 1978.

ŠTO JE TEMPERAMENT?

Najprije moramo konstatirati da temperament nije isto što i karakter, premda mnogi brkaju ta dva pojma.³ Ako dozvolimo da je karakter psihološka kategorija, onda moramo kazati da je temperament primarno biološka kategorija, urođena, a ne stečena. Uzmemo li karakter u etičkom smislu, kao sklad osobnog uvjerenja i djelovanja, moramo priznati da temperament ima doduše vezu s našim djelovanjem, ali je nema s uvjerenjem. Uvjerenje, ideali i načela imaju samo indirektnu i daljnju vezu s temperamentalnom, nisu njegova sastavnica.

Zbog toga treba razlikovati temperament i karakter ili značaj. Gaston Berger primjećuje: »Baviti se temperamentom znači zanimati se uzrocima ponašanja, i to onim uzrocima koji su fiziološke naravi. Baviti se karakterom znači opisivati strukturu individualnih dispozicija.«⁴

Što je zapravo temperament ili ćud? Na žalost, ni kod ovog termina nema jednodušnosti među psiholozima i antropolozima. Mnogi od njih uočavaju samo jednu ili drugu komponentu temperamenta, pa stoga njihove definicije ostaju manjkave. Tako npr. Schneiders gleda samo *afektivnu* stranu temperamenta: »Temperament je kvalitet ili afektivno raspoloženje jedne osobe, koje upravlja njezinim emotivnim reakcijama.«⁵ Poslije, u jednoj drugoj definiciji, nadodaje temperamentu oznaku stalnosti.⁶ *Stalnost* i *ustrajnost* aktivnih i reaktivnih raspoloženja organizma jesu svakako bitni sastojak temperamenta. Ćud otkriva stalni način akcije i reakcije neke osobe, ali ne mora biti nužno različit kod svake osobe (odatle i mogućnost tipologije).

Neki se zaustavljaju samo na sposobnosti reagiranja pa drže da je bit temperamenta u brzini, načinu i dubini ljudskih *reakcija*. Na taj način ga shvaća npr. Guy Palmade: »Ćud označuje opći način bivovanja nekog pojedinca u reakciji na svoju sredinu.«⁷ Ono što je Palmade nazvao »općim načinom bivovanja« (la manière d'être globale), njegov zemljak Filloux krstio je *stilom*. Po njemu bi temperament bio »karakterističan stil mobiliziranja energije« ljudske osobe.⁸ On je unio u ćud element *mobiliziranja* životnih energija, tj. način na koji jedan organizam budi i koristi svoje vitalne snage.

Pošto još nismo u stanju precizno kazati što je to ćud, Gordon Allport se je odlučio za opisnu i opširnu definiciju: »Temperament se odnosi na karakteristične pojave emocionalne prirode jedne individue, uključujući njenu osetljivost na emocionalni podsticaj, njenu uobičajenu snagu i brzinu reagovanja, kvalitet raspoloženja koje preovlađuje i sve osobnosti fluktuacije i intenziteta raspoloženja, a ove pojave se smatraju zavisnim od konstitucionalnog sastava i zato su uglavnom nasledne po poreklu.«⁹ U obilju Allportovih indikatora naglašujem riječ *raspoloženje*.

³ Kao npr. R. Le Senne, *Traité de caractérologie*. IIIe ed. PUF, Paris, 1949.

⁴ G. Berger, *Caractère et personnalité*. PUF, Paris, 1967, str. 62.

⁵ A. Schneiders, *Psicologia dell'adolescenza*. SEI, Torino, 1968, str. 366.

⁶ »In una maniera costante« (ib., 246).

⁷ G. Palmade, *Caractérologie*. 12. izd., PUF, Paris, 1976.

⁸ J.—Cl. Filoux, *La personnalité*. 9. izd., PUF, Paris, 1976.

⁹ G. Allport, *Sklop i razvoj ličnosti*. Kultura, Beograd, 1969.

Heinz Remplein je kraći i slikovitiji: »Čud je relativna konstanta boje i oblika osobnih doživljaja te načina osobnih reakcija i pokreta.«¹⁰ Sumnjam da bi »boja i oblik osobnih doživljaja« mogla biti sastavnica temperamenta. Više su plod nego elemenat čudi. Calon i Prick su najprije reducirali čud na »konstitutivni način osjetljivosti i sposobnosti reagiranja pojedinca«,¹¹ pri čemu je dobro što su unijeli u pojam temperamenta i čimbenik *osjetljivosti*. Kasnije su proširili svoju definiciju: »Čud je urođeno ustrojstvo reagiranja na određeni način, a koje pripada području osjetnog teženja; odnosno dispozicija k dominaciji jednog određenog teženja i osjećaja, ili nekog kompleksa teženja i osjećanja.«¹² Tu su istaknuti fiziološki korijeni čudi i kompleks *težnja i osjećanja*.

Tko bi se nakon svih tih, i još mnogih drugih, mišljenja usudio dati svoju vlastitu definiciju temperamenta? Neka nam stoga posluži kao radna odrednica slijedeća opisnica (koja obuhvaća sve bitne elemente čudi): Temperament je osnovno i trajno raspoloženje ljudske osobe da osjeća, teži i djeluje (mobilizira svoje duševne i tjelesne energije) te da na sebi svojstven način prima vanjske podražaje i na njih reagira. Mogao bih se poslužiti i jednom svojom starom, ali kraćom definicijom: »Temperament je temeljna i trajna dispozicija naravi pojedine ličnosti.«¹³

Iz gornjih opisnica proizlaze neki zaključci:

1. Temperament nije isto što i karakter.¹⁴ On omogućava i uvjetuje čovjekov karakter, ali čud i karakter spadaju u različite osobne kategorije.
2. Temperament je jedna od temeljnih struktura ljudske ličnosti, koja je određuje i gradi. Očituje se u svim njezinim teženjima, akcijama i reakcijama.
3. Čud je vrlo važan faktor odgoja, posebno moralnoga. O gojenčevu temperamentu ovisi u velikom stupnju uspjeh odgojnih mjera, a zna se i to da određeni duševni i tjelesni sastavi pokazuju stanovitu naklonost prema delinkvenciji.¹⁵

Svi se slažu u tome da je čud genetički uvjetovana. Ona počiva na fiziološkoj bazi: tjelesnoj konstituciji (nature, Anlage). U prvom redu zavisi o hereditarnim dispozicijama, živčanom sustavu i endokrinom mehanizmu. Temperament je dakle urođen, a ne stečen, biološki fundiran i predodređen. Ipak na nj utječe i duševna konstitucija čovjeka kao i faktori sredine i odgoja (nurture, Umwelt). Pokusi na blizancima su dokazali primarnost nasljedstva, ali i snagu okoline.¹⁶

Odražava li se i spolna razlika među ljudima na njihovu čud? Prema istraživanjima Cattella nema bitne razlike u temperamentalnoj strukturi

¹⁰ H. Remplein, *Psychologie der Persönlichkeit*. V izd. Reinhardt, München, 1965, 107.

¹¹ P. J. A. Colon i J. J. G. Prick, *Psychologische Grundbegriffe*. Müller, Salzburg, 1969, str. 157.

¹² *Ib.* 171.

¹³ Ž. Bezić, *Kršćansko savršenstvo*. III. izd., CuS, Split, 1973, str. 37.

¹⁴ Vidi definiciju karaktera: Ž. Bezić, *Što je značaj? Marulić*, br. 1, 1980.

¹⁵ Potanje o tome: R. Stagner, *Psychology of personality*. IV. izd., McGraw-Hill, New York, 1974, str. 250—266.

¹⁶ A. Vandel, *L'Homme et L'Evolution*. Ed. II, Gallimard, Paris, 1949, st. 155. J. Shields, *Monozygotic Twins*. Oxford Univ. Press, Oxford, 1962.

između muškarca i žene. Razlike postoje, ali su više gradualne naravi. Iskustvo i analize pokazuju da su ženske više emocionalne, osjetljive, konzervativne, intuitivne, površne i ciklotimne, a manje sklone dominaciji i racionalnosti nego muškarci.

Prema poznatoj izreci »koliko ljudi — toliko čudi«, svaki čovjek ima svoj izvorni temperament, po kojem se razlikuje od svih drugih. Postoje dvije vrste oznaka: individualne, koje su svojstvene samo jednom temperamentu, i opće, koje su zajedničke svim ljudima. Međutim, postoji i treća vrsta, to su one značajke koje su iste ili slične samo kod jedne skupine ljudi, dakle tipične. One stoje na sredini između pojedinačnoga i općenitoga. Nisu zajedničke svima, nego samo nekima. Daju se povezati u jednu višu kategoriju. Stoga L. L. McQuitty definira tip (pralik, uzorak, rod, soj ili vrsta) kao »kategoriju ljudi takve naravi po kojoj je svaki u kategoriji na neki način više sličan drugoj osobi iste kategorije, nego što je sličan bilo kome koji ne pripada toj kategoriji«. ¹⁷ Tip obuhvaća nekoliko zajedničkih orta temperamenta i uvijek se gradi na trajnim dispozicijama, ali se dodiruje i s drugim tipovima. Ne može se uvijek od njih precizno razlučiti. Tip ima »čvrsto središte, ali nema oštre granice« (Remplein). ¹⁸

H. Eysenck zamišlja da se tip sastoji od tri sloja značajki. Na dnu su specifični čini svakog pojedinca (specific responses). Ako postanu trajni i uobičajeni, čine drugi sloj (habitual responses). Kad se ukažu kao stalani način djelovanja neke osobe, postaju njezinom značajkom, crtom (trait level). Ako ih te crte upriličuju jednoj određenoj skupini ljudi, tvore poseban tip (type level). ¹⁹ Neki, doduše, vole govoriti o sindromu nego o tipu, ²⁰ ali naziv ne mijenja stvar.

Ako postoje tipovi temperamenata, onda mora postojati i tipologija. Ona bi bila temelj razvrstavanja ljudi po njihovim zajedničkim značajnim ortama (Correl). ²¹ Tipologija dakle klasificira osobe, na temelju određenih kriterija, u određene grupe koje su međusobno temperamentalno slične.

Moramo stoga poći u potragu za kriterijima tipologije.

KRITERIJI RAZVRSTAVANJA

U tipologiji se smatra kriterijem ono što je upadno, osebjuno i markantno na jednoj grupi osoba (reference points, les repères). »Point de repère« je znak po kojemu se nešto raspoznaje, u našem slučaju jedna skupina ljudi od ostalih skupina. Neku psihološku grupu čini zbroj oznaka koje se mogu staviti pod zajednički nazivnik. Ako je npr. netko okrenut samom sebi i sva se ostala svojstva (subjektivnost, zatvorenost, egocentrizam, sabranost, osjetljivost, samotarstvo i sl.) poklapaju s tom glavnom

¹⁷ *Brit. Journal stat. Psychology*, br. 9, 1956, str. 313.

¹⁸ H. Remplein, *op. cit.*, 421.

¹⁹ H. J. Eysenck, *op. cit.*, fig. 2, str. 13.

²⁰ N. Rot, *Psihologija ličnosti*. X. izd., Beograd, 1978, str. 184/5.

²¹ W. Correl, *Introduzione alla psicopedagogia*. III ed. Paoline, Roma, 1971, str. 197.

ertom čudi, očito je da imamo posla s posebnim tipom (zvanim: introvertirani).

Kako se otkrivaju tipološki kriteriji? Raznim postupcima kao što su proučavanje biografija, memoara, školskih i medicinskih dokumenata, sposobnosti, (ne)uspjeha, tjelesnog i duševnog ustrojstva, morfologije, fiziognomije, grafologije, sanja i ponašanja ljudi, a najviše na temelju osobnog poznavanja. Psiholozi se služe još i različitim tehnikama, u prvom redu upitnicima i brojnim testovima (asocijacija, projekcija, inventicija, uzoraka, emocionalne stabilnosti, osjetljivosti, reaktivnosti i sl.). Tu su i tehnike s inicijalima TAT, MMPI, CPI, 16 PF, kao i ostale što su ih izumili Cattell, Hathaway, McKinley, Rorschach, Wartegg, Murray, Szondi i drugi. U posljednje vrijeme u tipologiji se mnogo upotrebljava faktorska analiza.

Neki tipolozi uzimaju za podlogu razvrstavanja samo jedan kriterij, pa ga rastežu od jednog do drugog suprotnog pola. Tako je npr. Jung na podlozi vertiranosti osobe pronašao dva suprotna tipa: intra- i extra-vertirani. No, kako se vrlo mali broj ljudi nalazi na krajnim polovima, a većina leži upravo na sredini među njima, može se bez ikakve štete Jungova dihotomija proširiti u trihotomiju, tj. u »ambo-vertirani« tip. I sam Jung je bio prisiljen da proširi svoj duet u osam podtipova.²²

Moramo reći da zapravo postoji veliki broj kriterija po kojima bismo mogli tipizirati ljude i njihove temperamente. Allport je s jednim kolegom u engleskom jeziku nabrojio 17.953 izraza koji se odnose na ponašanje ljudi. Među tako brojnim oznakama može se izabrati određeni broj osnovnih crta koje bi mogle poslužiti kao osi razvrstavanja, kao tipovi. Postoji dakle opravdana mogućnost mnogobrojnih tipologija.

Da se od šume ne stvori prašuma, tipolozi su bili prisiljeni opredijeliti se samo za neke važnije i glavnije kriterije. Ali pored glavnih (temeljnih) postoje i sporedni (pomoćni), pored primarnih tu su i sekundarni kriteriji razvrstavanja. Svi priznaju da treba izabrati što manji broj kriterija, ali da to budu zaista oni najvažniji. No, u tom odabiranju među stručnjacima nema jednodušnosti.

Remplein kao temelj svrstavanja u tipove uzima čovječju *vitalnost*, koja po njemu može biti jaka i slaba. U nju se mogu utipati razne stvari: ljudski refleksi, nagoni, uzbudljivost, reagiranje na stimuluse, duševne naklonosti, nadarenosti i radne sposobnosti. Kriterij vitalnosti je previše širok za precizno tipiziranje.

Preširoki su i oni koji postavljaju *stil* života i rada kao prvotno mjerilo klasifikacije. Svejedno je kako ćemo ga nazvati: osnovnim tonom bivanja (Grundtonus), čud (Laune), opće raspoloženje (Lebensstimmung) ili temeljni životni stav: optimizam (Leibniz) odnosno pesimizam (Schopenhauer).

Mnogo su bliži cilju oni koji temelje svoju tipologiju na osobnoj *aktivnosti*, tj. sposobnosti da se sam iz sebe djeluje. Kako ona zavisi o tjelesnim i duševnim energijama kojima čovjek raspolaze, kao i o raznim

²² C. G. Jung, *Psihološki tipovi*. Kozmos, Beograd, 1963.

moćima, sposobnostima i nagnućima kojima je obdaren, i kako ona izvire iz razumskih, osjećajnih i voljnih vrela ljudskog bića, aktivnost obuhvaća temelje temperamenta i doista može poslužiti kao polazna točka razvrstavanja.

Naša aktivnost je vrlo često samo *reaktivnost* na vanjske podražaje te valja i nju uzeti u obzir kod određivanja tipova. Čud je naime trajna dispozicija akcije i reakcije. Zависи o duševnoj i tjelesnoj osjetljivosti (prag osjeta). Tempo reakcije može biti brz ili spor.²³ Čini se da je u žena brži. Odgovor na podražaje može nekoga otkriti kao impulsivna, srdita, agresivna, nestrpjiva, nepromišljena, nemirna i površna, a drugoga kao smirena, promišljena, temeljita ili pak hladna, lijena, nepokretna i flegmatična čovjeka.

Sposobnost uzvrata (reakcije) závisi najviše o *osjetljivosti* ili uzbudljivosti (Reizbarkeit, Affizierbarkeit, Empfänglichkeit) organizma, koju još zovemo afektivnošću ili emotivnošću (émotivité, excitement, Gefühlserregbarkeit). Dok je reaktivnost više operativna, osjetljivost je više afektivna. Odatle temperamentu hrvatsko ime »čud«.²⁴ Osjetljivost je također brza ili spora, jaka ili slaba, duboka ili plitka.²⁵ Duboka traje duže, a plitka kraće. U djece je dosta jaka, pa polako opada prema starosti, no ujedno je i plitka te se produbljuje za vrijeme puberteta i može rasti dalje.

Osobno *teženje* (Streben, tendances, longing) zajednički je kriterij čudi i karaktera. Dok ono kod značaja ima vrijednosno značenje, temperament se njime služi bez vrednovanja. On jednostavno slijedi svoje psihofizičke porive u skladu sa svojom naravi. Etičko prosuđivanje ponašanja ne pripada srži temperamenta.

Većina psihologa uzima kao glavnu prosudnicu tipologije čudi *crte ličnosti* (traits). Crtom ličnosti nazivaju vanjski i vidljivi, ali stalni i konsistentni, način reagiranja jedne osobe na njezinu okolinu, osobito u međusobnim odnosima. Iz vanjskih se fenomena onda zaključuje na unutarnje sadržaje. Neke od tih crta su jedinstvene i originalne, a druge su zajedničke s ostalim ljudima. Prve tvore suštinu temperamenta, a druge suštinu tipologije. Crte se ne mogu promatrati »u sebi«, ali na njih upozoravaju vanjski pokazatelji. Srodne su navikama (habitus). Razlikujemo dubinske i površinske crte. Više srodnih crta daje jedan tip. Tipiziranje se vrši obično pomoću tzv. faktorske analize, tj. matematičkog postupka svođenja velikog broja crta ili faktora na manje bazične jedinice (nazivnike).

Liječnici, fiziolozi i biolozi su skloni da svoje tipologije temelje prvenstveno ili isključivo na *tjelesnim uvjetima* čovjeka (genetički, moždani, nervni, endokrini, funkcionalni sistemi). Među psiholozima u tome prednjače naročito behavioristi (Watson, Skinner). Znanstvenije postupaju

²³ Fiziolozi uvjeravaju da tu ima važnu ulogu žlijezda štitnjača, prema tome kako ubacuje u krv svoj thyroxin.

²⁴ Čud ukazuje na svoj blizi odnos prema afektu. Iako bi čud trebala biti trajno raspoloženje, kad je pod utjecajem afekta, može značiti trenutni prohtjev, hir, prkos ili samovolju. Odatle i pridjev »čudljiv«.

²⁵ Kao što i pun brod tone dublje, a prazan ostaje na površini.

oni koji uzimaju u obzir i *tjelesnu i duševnu* strukturu osobe. Na taj način tipologija ispada više komplicirana, ali u svakom slučaju i više sigurna. Parametri se dopunjuju, dvostruko su sigurniji.

U popularnim izdanjima se mnogi tipolozi rado služe i nekim *specijalnim* kriterijima razvrstavanja. Zanimaju ih kako se pojedinci vladaju u sasvim određenim situacijama ili problemima svog života. Npr. kod biranja zvanja, kod izbora bračnog druga, kod svjedočenja na sudu; kako se drže u rješavanju poteškoća, u politici, u načinu smijanja, kod kupovanja knjiga, kod molitve, jela ili kao pušači.²⁶ Neki se pri tom izučavanju služe anketama i raznim testovima, a neki se pomažu »vrijednosnim kvadratima«.²⁷

Ne samo obični ljudi, nego i ozbiljni učenjaci i stručnjaci u procjenjivanju temperamenata i tipova nisu uvijek objektivni. Njihovi metri i parametri nisu jednaki ni jednako važni, pa zato ni njihovi zaključci nisu potpuno uvjerljivi. Klasifikacija temperamenata, i uz »objektivne« kriterije i testove, ostaje uvijek subjektivna.

KLASIČNA TIPOLOGIJA

Otkad ljudi žive sveđer su nastojali upoznati jedan drugoga. Pri tom su opazili da, pored ljudi koji su sasvim »originalni«, većinom naliječe jedan drugome, barem u nekim crtama. Tako su i nehotice počeli razvrstavati svoje poznanike u psihološke grupe ili tipove. Odatle su se rodile brojne pučke tipologije. One rado promatraju sugrađane u njihovoj profesiji (tipovi seljaka, građana, oficira, profesora, mornara...), nacionalnoj pripadnosti (tipični Englez, Francuz, Nijemac, Amerikanac...), zavičajnosti (Dalmatinac, Zagorac, Bosanac...), političkom stavu (ljevičar, desničar, reacioner, liberal, radikal...), odnosu prema stvarnosti (idealist, realist, romantičar, utopist, optimist...), društvenom životu (samotar, socijalan, egoist, altruist, društven, mizantrop...) ili svjetonazoru (vjernik, ateist, agnostik, humanist, materijalist...).

Mnogi književnici su nam u svojim najboljim djelima prikazali zanimljive tipove ljudi. Da natuknemo samo neke: Držić (Pomet, Plakir, Maroje), Shakespeare (Hamlet, Lear, Macbeth, Otelo, Falstaff...), Cervantes (Don Kihot, Sancho...), Molière (Bourgeois gentilhomme, Femmes savantes, Précieuses ridicules, Misanthrope, Avare, Tartuffe, Malade imaginaire...), Goethe (Faust, Greta, Wether...), Dostojevski (Karamazovi, Miškin-Idiot, Raskolnikov...). Neki od njih su pokušali dati i svoje vlastite tipologije, kao npr. Schiller (sentimentalni i naivni tip) i Nietzsche (dionizijski i apolonijski).

Jedan od prvih pokušaja sustavne tipologije nalazimo već kod Theofrasta (IV. st. pr. Krista).²⁸ Promatrajući ljude oko sebe, uočio je određene tipove ponašanja, opisao ih je po njihovim svojstvima, ali je još bilo prerano da pokuša njihovu kauzalnu analizu.

²⁶ Nedavno je jedan engleski magazin za pušače izložio tipologiju pušača prema tome kako se služe svojim upaljačem (*Slobodna Dalmacija*, 23. I. 1980).

²⁷ Nekoliko takvih kvadrata može se naći u P. Helwig, *Charakterologie*. V. izd. Herder, Freiburg, 1967, str. 65. i sl.

²⁸ Theophrast — *Charaktere*. Buchexport, Leipzig, 1978.

To su nastojali učiniti liječnici Hipokrat (V. pr. K.), »otac medicine«, i Galen (II. st. pos. K.). Po uzoru na filozofa Empedokla, koji je vjerovao da se čitavi svijet sastoji od četiri elementa (zemlja, voda, zrak, vatra), oni su mislili da se temperament kombinira mješavinom četiriju tjelesnih sokova (humores): krvi (sanguis), žuči (holē), crne žuči (melaina holē) i sluzi (flegma).²⁹ Prikladnom mješavinom tih sokova nastaju temperamenti (temperare = pomiješati u pravoj mjeri). Stoga su zamislili četiri osnovna ljudska temperamenta: sangvinika, kolerika, melankolika i flegmatika. Mi ćemo ovdje izložiti klasične tipove u novijem ruhu u koje su ih zaodjenule kasnije generacije psihologa.

Sangvinik se lako uzbuđuje, ali površno i za kratko vrijeme. Reagira brzo, prekomjerno i na vanjski način. Glavna aktivnost mu je čuvstvene naravi i vrlo motorična. Voli ljepotu, radost i društvo. Extravertiran je, iskren, bujnih raspoloženja, ali nagao, unutra rastrgan i nestalan. To je uglavnom veseo i bezbrižan čovjek, optimist. U srčbi plane kao slama, no brzo se gasi. Okrenut svijetu i ljudima, lako im se prilagođuje, dobrodrušan je i nije zlopamtilo. Brzoplet je i površan. Ne voli probleme i nikad ne ide u dubinu. Esteta je i sklon umjetnosti. Živi pod utjecajem momenta i afekta, lako mijenja raspoloženje.

Kolerik se također uzbuđuje brzo, ali utisci silaze dublje i ne zaboravljaju se tako lako. I on reagira brzo i naglo, no u svom je raspoloženju energičan, dinamičan i ustrajan. U njegovu djelovanju dominira volja uz veliku radnu sposobnost. Tendira prema redu, zakonu i dobru, više apstraktnom nego konkretnom. Extravertiran je i treba društvo, ali stoga da u njemu dirigira. Inteligencija mu je bistra i praktična. Posjeduje koheziju volje, ali ne i čuvstva. Obično je preosjetljiv, zlovoljan, nezadovoljan i žučljiv (holē = žuč). Često se ljuti, ima napade bijesa i znade biti agresivan. Probija se jakom voljom ne birajući sredstva. Prema slabijemu nema milosti i obzira. Voli gospodariti, rođen je za vođu i šefa, zrači jakošću, no nije objektivna kad je u pitanju njegov interes. Brzo donosi odluke i smjelo ih provodi. Temeljita je, radišana i postojana. Nema osjećaja krivice, uvijek traži neko svoje pravo. U borbi za pravicu krut je, vlastoljubiv i nepopustljiv.

Melankolik je preosjetljiv, dojmove zakopava duboko u srce i dugo pamti. Sve doživljava intenzivno, čak i prekomjerno. U sebi »guta svoju bol«, ali na vani je pasivan i spor u reakciji. Vanjska aktivnost je njegova najslabija strana, on je povučeni radiša. Introvertiran je, šutljiv, mizantrop, ne voli društvo ni buku, a nadasve čezne za istinom. U traženju istine je skeptik i kolebljiv, ali jednom pronađenoj »istini« ostaje vjeran. Melankolija je njegovo temeljno raspoloženje. Brige i patnje (svoje i tuđe) uzima ozbiljno, sklon je pesimizmu. Posjeduje jak osjećaj dužnosti i odgovornosti, s problemima se hvata u koštac. Intelktualac je i rado se posvećuje umnom radu, teoriji, kontemplaciji, filozofiji i znanosti. Osjeća afinitet prema religioznim pitanjima. Idealist je, sanjar, samotar, nema smisla za praktičnost i korist. Marljiv je, ozbiljan, ustrajan i pedantan. Njegov se duševni život odvija u dubinama bića.

²⁹ Još su u srednjem vijeku pisali: »Quattuor humores regnant in nostro corpore.« Krv bi odgovarala toplom i vlažnom zraku, žuč toploj i suhoj vatri, crna žuč hladnoj i suhoj zemlji, a sluz hladnoj i vlažnoj vodi.

Flegmatik je vrlo spore i površne uzbudljivosti, ali jednom primljeno ostaje dugo usječeno u njegovu sjećanju. Reaktivnost mu je također tromo, slaba, umjerena i neizrazita. Po sebi nije aktivan, ali ne izbjegava dužnost. U svemu postupa trijezno i oprezno ne zaboravljajući na svoju korist i osobnu udobnost. Voli red, stabilnost i mir. Izbjegava sukobe, društven je, prijazan, dobrohotan i uravnotežen. Nerado uznemiruje druge, ali ne dozvoljava ni da se njega uznemiruje. Ne mari za teorije i principe, realist je, proračunat, za nj su poželjne sve zemaljske radosti (osobito jelo). Ne uzrujava se lako, ne grize ni sebe ni drugoga. Ne zanimaju ga tuđi poslovi, egocentričan je, no nije izraziti egoist. Tolerantan je, pomirljiv i ravnodušan čovjek. Ustrajan je, strpljiv i često nepokretan do lijenosti. Nema ideala za kojega bi se on žrtvovao. Flegmatik može biti inteligentan, ali mu nedostaje toplina čuvstva i jakost volje.

U prikazanoj tipologiji su suprotni parovi sangvinik—malenkolik, te kolerik—flegmatik. Njezin modernizirani oblik počiva više na kriteriju reaktivnosti i duševnih vlastitosti nego na biološkim supozicijama starih. U njoj se ne inzistira na korelaciji između tjelesne i duševne konstitucije. Ako suvremene tipologije uzimaju u obzir fiziološke danosti, smatraju da su za čud važniji »hormones« nego »humores«. Možda je Hipokratova tipologija naivna u traženju uzroka i korijena temperamenata, ali se je pokazala mudrom u opisivanju pojavnosti. Dala je poticaj svim kasnijim klasifikacijama. Prihvaćali su je mnogi filozofi i psiholozi: Kant, Herbart, Wundt, Külpe, Ebbinghaus, Pavlov, a uz neke rezerve i mnogi drugi.³⁰

(O suvremenim tipološkim pokušajima bit će govora slijedeći put.)

³⁰ F. J. Buytendijk, *Attitudes et mouvements*. Desclée, Bruges, 1957, str. 450—459.

KRITERIJI TIPIZIRANJA TEMPERAMENATA

TIP	GLAVNI						POMOĆNI						
	AFEKTIVNOST (uzbudljivost)			REAKTIVNOST (uzvrat)			AKTIVNOST (djelatnost)			»Ja«	Tenden- ca	Raspolo- ženje	Tjelesna konstruk- cija
	brzina	dubina	trajnost	tempo	način	mjera	vrsta	praxa	pokret				
SAN- GVI- NIK	brza	površna	kratka	brza	vanjska	jaka	čuvstvo	aktivna	po- kret- na	extra- vertiran društven (kolega)	ljepota radost	bujnost veselje	piknik ciklotimni digestivni
KOL- LE- RIK	brza	duboka	srednja	brza	vanjska i nutarnja	jaka	volja	aktivna	pokret- na	extra- vertiran (šef)	dobro praxa	nemir zlovolja	piknik ciklotim. respirato- rni
ME- LAN- KO- LIK	spora	duboka (na vani)	duga	spora	nutarnja	inten- zivna	um	pasivna	teško pokretna	intra- vertiran samotar	istina teorija	tuga sjeta	leptosomni shizotimni cerebralni
FLE- GMA- TIK	spora	površna	duga	spora	neizra- zita	slaba	prak- tič. um	pasivna	ne- pokretna	intra- vertiran druževan	mir red	ravno- dušnost	atletski viskozni muskula- torni

TYPOLOGIE DES TEMPÉRAMENTS

Résumé

L'auteur fait une claire distinction entre le caractère et le tempérament. Le caractère c'est une catégorie éthico-pédagogique (c'est-à-dire l'harmonie entre les principes et le comportement d'un homme). Le tempérament est plutôt une catégorie biopsychique: disposition fondamentale et stable d'une personne de s'émouvoir, d'agir et de réagir de sa manière caractéristique.

La construction d'une typologie dépend des critères sur lesquelles on base une classification des tempéraments. Les points principaux de repérage sont: le style de la vie, l'activité principale, réactivité de l'organisme, émotivité, les tendances vitales, les traits de la personnalité et la base physiologique du substrat somatique. On peut s'appuyer aussi sur d'autres critères typologiques subsidiaires et chercher des situations spécifiques dans lesquelles on peut analyser et déterminer un tempérament.

Il'y a des typologies populaires et littéraires assez intéressantes. La typologie classique et la plus connue c'est celle de Hypocrates et Galéne. L'article finit par une description sommaire des types sanguin, colérique, mélancolique et flegmatique.

(D'autres typologies l'auteur va les analyser la prochaine fois dans la suite.)